

Fabiani in Solkan

TOMAŽ VUGA

Mineva 100 let od začetka I. svetovne vojne, ki je Solkan spremenila v ruševine, ga za vekomaj izmaličila in izbrisala njegovo razpoznavno podobo primorskega naselja z ozkimi ulicami, krožno zazidavo okrog cerkve na griču, utesnjenimi hišami, ki so stanovalce silile, da so se zvečer zbirali pred njimi, na ulici, skupaj večerjali, klepetali, prenašali novice, opravljali,

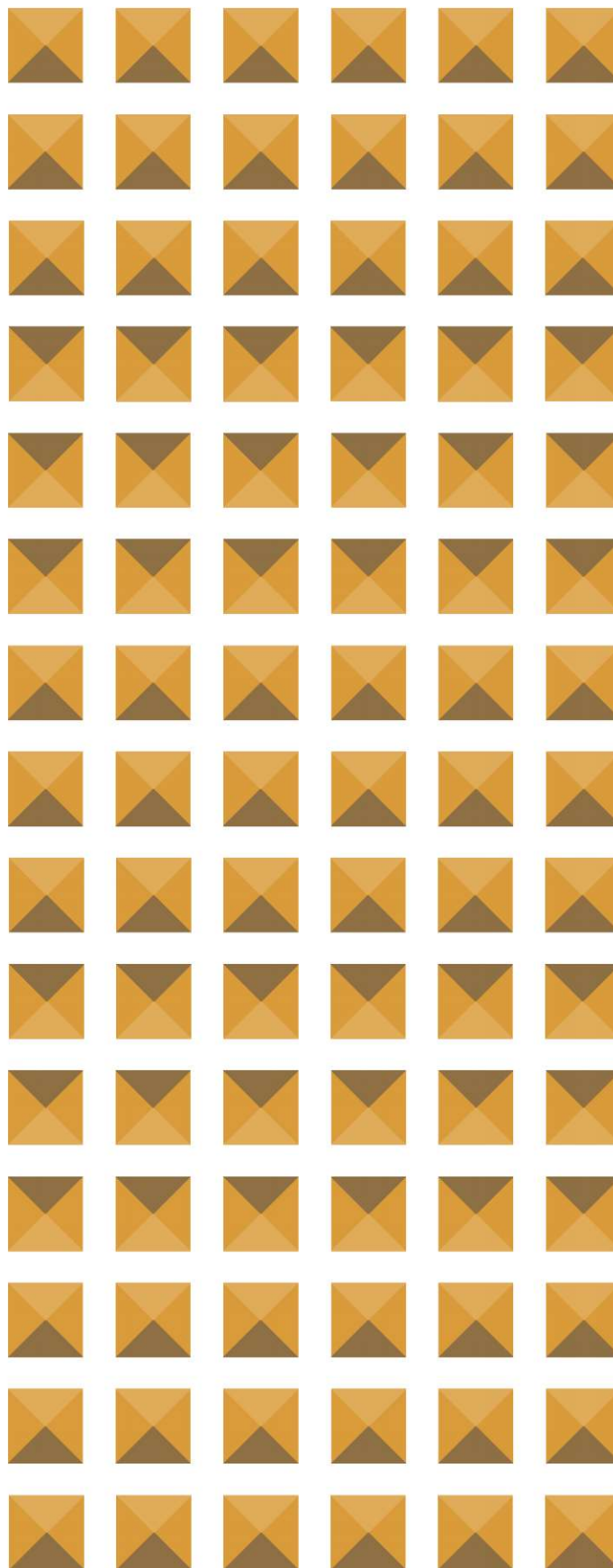
Za arhitekta in urbanista Maksa Fabianija je bil Solkan po vsej verjetnosti le eno od množice goriških porušenih naselij, ki jih je bilo treba obnoviti, jim povrniti življenje, hkrati pa ta proces izkoristiti za njihovo posodobitev, usposabljanje za izzive modernega življenja, kot si ga je vizionarsko zamišljal.

Pri temi se je Fabiani srečal (zavestno ali podzavestno) z dilemo ohranjanja staro urbano strukturo (o stavbni dediščini skoraj ni bilo govora, saj so, vsaj v Solkanu, bile vse hiše porušene ali vsaj močno poškodovane, od cerkve pa do nizov stanovanjskih hiš ob takratnih ulicah) ali pa naselja posodobiti. Fabiani se je odločil za bodočnost, predvideval je močan porast prometa in njemu prilagajal vsa naselja, ki jih je obdeloval s svojimi regulacijskimi načrti. Bistvo regulacije so bile ceste, šele nato lokacija na novo zamišljenih pomembnejših objektov. V takratnih prelomnih časih ni bilo prostora za objokovanje uničenih vrednot, ni bilo ne volje ne ekonomskih možnosti da bi ob posodabljanju ohranjali ali vsaj približno vračali prvotno podobo.

Kak odnos je Fabiani imel do Solkana? O tem je zelo malo zapisanega, zasledil sem samo dve kratki omembi v knjigi *Maks Fabiani – vizije prostora* Marca Pozzetta in oris dogajanja okrog adaptacije ali gradnje nove župnijske cerkve po prvi svetovni vojni v zborniku *Jako stara vas na Goriškem* (KS Solkan, 2001). Lastno sliko pa sem si skušal ustvariti s proučevanjem njegovega regulacijskega načrta, poznal sem ga samo po Pozzettovi knjigi, dokler mi ni bistveno boljše kopije posredoval predsednik Društva primorskih arhitektov Nejc Koradin in me tudi opozoril na zanimiv detalj lokacije nove cerkve, ki se ga v Pozzettovi knjigi ne more razbrati.

Kaj je bil Solkan tistega časa?

Solkan bi se po I. svetovni vojni, takrat še vedno samostojna občina in kraj s stoletja dolgo zgodovino, lahko tudi v bodoče razvijal kot samostojno, sicer primestno naselje, a mu je Fabiani namenil drugačno vlogo, tesnejše povezovanje z Gorico in postopno spreminjanje v njeno predmestje. To je tudi uradno postal z ukinitvijo

občine leta 1927 in vključitvijo v Goriško občino. Je tak razvoj dogodkov predvidel že Fabiani, je že hitro po I. svetovni vojni ocenjeval, da Solkan s svojo zgodovino, bogatim kulturnim življenjem, nacionalno in politično usmerjenostjo, ne bo mogel preživeti pod vse tršim fašističnim škornjem, ali je bila le dolgoročna vizija urbanista, ki je težil k rasti Gorice kot regijskega središča, tudi s priključevanjem sosednih naselij in občin? Verjamem, da mu je bilo pomembno predvsem drugo, vse večja in močnejša Gorica.

Po tem se je Solkan za nekaj desetletij pogreznil v stagnacijo, životarjenje primestnega naselja brez lastnih vzvodov za razvoj. Do priključitve Primorske Jugoslaviji, 15. septembra 1947, ko je po sili razmer postal sedež Goriškega okraja, center vsega življenja in dejavnosti Goriške, zasilno nadomestilo Gorice, ki je ostala onkraj meje.

Takrat je v Solkanu zavladala drugačna urbanistična logika, iz izrazite orientacije sever-jug (proti Gorici) se je moral preusmeriti proti vzhodu, proti bodoči Novi Gorici in notranjosti Slovenije. Z rastjo Nove Gorice je kmalu začel zgubljati svojo središčno vlogo, vse bolj je postajal predmestje novega mesta. Zgodovina se je ponovila, Solkan smo ukinili celo kot naselje (kar se celo pod fašizmom ni zgodilo), ker smo, tako politiki kot urbanisti (tudi jaz), želeli čim prej čim večjo Novo Gorico, tako kot je Fabiani želel čim večjo Gorico trideset let pred tem.

Kot za večino pomembnejših naselij (več kot devetdeset) na Goriškem, je Fabiani tudi za porušeni Solkan izdelal neke vrste urbanistične smernice prenove – poimenoval jih je *delni regulacijski načrt*. Z njim je utemeljeval nadaljnji razvoj Solkana kot predmestja Gorice. Zato je poudaril smer razvoja proti jugu in prometno povezavo iz Soške doline ter Banjške in Trnovske planote proti mestu.

Solkan je bil pred I. svetovno vojno zaradi ozkih ulic vse bolj prometno ozko grlo, predvsem za prevoz lesa iz Trnovskega gozda v dolino. Na nekaterih delih je bilo prostora med hišami manj kot 5 metrov, premalo že za vozove, za tovarnjake pa sploh. Zato je Fabiani glavni prometni osi, sedanji Soški ulici in Ulici IX. Korpusa, v načrtu določil 11 metrov prostora, 8 metrov za cesto in po meter in pol za pločnik na vsaki strani. Glede na to, da je novim ulicam določil še širši profil, si lahko predstavljamo, da je pristal na samo 11 metrov le zaradi ocene, da bi širša ulica pomenila še večji poseg, še več rušenja in umikanja novih hiš iz starih gabaritov.

Ob podrobnejšem pregledovanju Fabianijevih načrtovanih gradbenih linij se mi postavlja še vprašanje, zakaj se je odločal za širitev ceste le v eno smer. Gotovo je temu botrovala logika čim manjšega poseganja v staro gradbeno strukturo, a vendar, zakaj predvsem proti vzhodu, je temu botrovalo tudi lastništvo hiš ob ulici? Na zahodni strani so namreč Panjakovo (takrat so bili lastniki plemiška družina Puppi), vila Lenassi in še nekaj večjih hiš ostale v starih mejah.

Bogato je zasnoval še drugo cestno mrežo, saj je računal, da se bo Solkan povečeval tudi kot goriško predmestje. Vzporedno z glavno prometnico je vzhodno od nje načrtoval še dve ulici, za kateri je uporabil trase starih poljskih poti in vaških kolovozov. Prva

se je navezovala na vzhodni rob starega solkanskega jedra in se na južnem koncu z več kraki priključevala na glavno prometno os Solkana. Ta cesta je danes izvedena le v manjših odsekih, a s popolnoma drugačno funkcijo. Druga, na vzhodnem robu naselja pa naj bi potekala po trasah starih poljskih poti od severa do današnje Prvomajske ulice na jugu, s čimer bi postala dodatna, sodobna povezava Solkana z Gorico po vzhodni strani železniške postaje.

Od pomembnejših ulic naj omenim še sedanjo Vojkovo, Fabiani je predlagal podaljšek takratnega Ošljeka do sedanje Ulice Klementa Juga, torej le do približno polovice sedanjega poteka Vojkove skozi Solkan. Prometni tokovi z vzhoda takrat za Solkan niso bili pomembni.

Poleg cest se je Fabiani v svojem načrtu posebej dotaknil le cerkve. V končni verziji je sedanji farni cerkvi sv. Štefana, po vojni obnovljeni in nekoliko povečani na temeljih stare, dodal le bolj monumentalen dostop s stopniščem s sedanjega Trga J. Srebrniča, po katerem naj bi se postopoma odpiral pogled na cerkev. Po teh načrtih naj bi bila zgrajena le sedanja ploščad in stopnišče pred cerkvijo, celotna poteza pa ni bila nikoli realizirana.

Na bolj čitljivi kopiji načrta pa se vidi še en zanimiv detajl, zradirana nova cerkev na lokaciji, kjer sedaj stoji solkanski spomenik padlim borcem. Da risba in izbris ni le slučaj ali rezultat Fabianijevih premislekov nam potrjuje zgodba o namerah za gradnjo nove solkanske cerkve.

Solkan je v letih pred I. svetovno vojno doživljal pravi razcvet, od leta 1900 do začetka vojne se je število prebivalcev povečalo za več kot 60 %, stara farna cerkev je za vse večje število vernikov postajala premajhna, za bogato naselje pa tudi preskromna. Zato so se odločili za gradnjo nove, sredstva zanjo so zbirali od leta 1900 naprej, kupili so že tudi zemljišče za novogradnjo, po solkansko imenovano »Martinelovo brajdo«, ograjena polja med Šolsko ulico in strnjanim jedrom naselja, kjer danes stoji spomenik padlim borcem.

Vojna je priprave za gradnjo seveda prekinila, a so jih nadaljevali takoj po njej, po podatkih iz Pozzettove knjige naj bi za novo cerkev bil celo že zasnovan načrt. Fabiani je zarisal njeno parcelo, veliko okrog 6500 m² (kar je tiste čase in takratni način goste obulicne zazidave predstavljalo izredno prostorsko razkošje), jo z vseh strani omejil s cestami, dvema obstoječima in dvema novima, sam objekt postavil v sredino in ji tudi s tem določil posebno mesto, ki ga je poudaril še z monumentalnim dostopom.

Kot izgleda, pa so v Solkanu že kmalu presodili, da za novo cerkev ne bo denarja in se preusmerili v obnovo dveh starih, sv. Roka na pokopališču in sv. Štefana na placu, ki so jo ponovno posvetili leta 1926. Zato je moral Fabiani v regulacijskem načrtu novo cerkev zradirati, glede na takratno tehniko risanja in brisanja pa so kljub temu ostale vidne sledi prvotne risbe. Že kupljeno zemljišče pa je župnija kasneje skušala prodati.

Kako to, da je Fabiani sprejel takšno odločitev, če pa je za novo cerkev že izdelal zasnovano načrta? Z jezo, z razumevanjem ali je tudi sam presodil, da je lokacija stare cerkve na placu tako markantna

Fabianijev delni regulacijski načrt Solkana
Zradirana cerkev – detajl z načrta

in urbanistično utemeljena, da bi jo bilo škoda opustiti in jo je zato z novim monumentalnim dostopom še bolj poudaril?

Zakaj pa je na načrtu pustil detajl, prerez C–D čez ulico in monumentalni dostop do zradirane cerkve? Je to bila le malomarna pozabljenost, hitrica pri oddajanju načrtov ali namerno Fabianijevo sporočilo, opomin na možno drugačno rešitev centra Solkana, ali pa le napotek za oblikovanje naknadno vrisanega dostopa do obnovljene farne cerkve sv. Štefana?

Prazen prostor v centru Solkana, s kamnitim zidom ograjena Martinelova brajda, je tudi kasneje vzbujal apetite po taki ali drugačni izrabi. Najmanj primerno bi jo uporabil prof. Ravnikar, ki jo je v urbanističnem načrtu leta 1949 namenil za novogoriško obvoznico, kar pa je bilo kmalu pozabljeno. Že leta 1953 so ga z ene strani dokončno zazidali s spomenikom padlim borcem in ga tako vsaj po značaju objekta približali prvotnemu namenu, cerkvi.

Obnova Solkana v dvajsetih letih prejšnjega stoletja.

Večina hiš v Solkanu nosi letnico nastanka med leti 1920 in 1925, torej takoj po I. svetovni vojni. Le nekaj jih je, ki so ostale toliko nepoškodovane, da jih ni bilo treba v celoti obnoviti ali na novo zgraditi, med njimi je zanimiv krajši niz hiš nasproti Panjakovega (IX. Korpusa, št. 27 in 25, zgrajeni pred letom 1900 in hiša št. 29, obnovljena leta 1920). Ostale so na starem mestu, v nasprotju z Fabianijevim načrtom, tako da je še sedaj cestni prostor na tem mestu širok le okrog 6 m. Druga podobna cestna ožina, ki je po I. svetovni vojni tudi niso odpravili, je bil ovinek na Soški cesti, na tem mestu so cesto razširili šele ob gradnji Briške ceste leta 1983. Na drugih odsekih ulice so Fabianijeve napotke v glavnem upoštevali, čeprav so planirano širino 11 m le s težavo dosegali. A prometna pretočnost se je kljub temu bistveno izboljšala, spomin na staro ozko ulico predstavljajo le še temelji starih hiš sredi sedanje ulice, na katere še sedaj naletijo ob prekopavanju za komunalne vode.

Kljub temu, da za urbanistične načrte velja krilatica, da se skoraj nikoli ne realizirajo, so v Solkanu Fabianijeve napotke upoštevali tudi kasneje, nekaj hiš novo zgrajenih tudi v tridesetih letih prejšnjega stoletja so prav tako postavili na Fabianijevo gradbeno linijo (kot npr. hišo na Ulici IX. Korpusa 44, zgrajeno 1938. ali na št. 23, zgrajena leta 1940). V celoti pa načrt le ni bil izveden, kar se najbolj vidi v neenotni, raztrgani gradbeni liniji z nekaterimi izrazitimi, neorganskimi lomi.

Ali je v Solkanu opaziti sledi Fabianijevega dela?

Za ploščad pred solkansko cerkvijo nimamo dokazov, da je zgrajena po Fabianijevih načrtih, o tem sedaj lahko samo ugibamo. Mogoče bo možno to raziskati in odkazati kasneje. Gotovo pa je Fabianijeva regulacija pustila še danes opazne sledove. Ulica IX. Korpusa je skoraj taka, kot jo narisal Fabiani, čeprav regulacija ni bila v celoti izvedena.

Pred II. svetovno vojno pa ni bil zgrajena nobena od novo predvidenih ali bistveno razširjenih ulic, ostale so le na papirju. Solkan v

nasprotju s Fabianijevo vizijo v tem času ni imel razvojnega potenciala za širitev.

Po II. svetovni vojni, v popolnoma drugačnih gospodarskih in geopolitičnih razmerah, je Solkan postal predmestje Nove Gorice, zato so ceste, ki vodijo proti vzhodu postale pomembnejše od tistih proti jugu.

Kljub temu pa so se šele takrat nekatere njegove ideje spontano realizirale. Vojkovo ulico so že leta 1953 zgradili do Ulice IX. Korpusa, ne le do polovice, kot je predvideval Fabiani.

Solkan se je razširil proti vzhodu, tako kot je načrtoval Fabiani. Treba je bilo zgraditi nove ceste, ki se več ali manj pokrivajo s Fabianijevo prometno mrežo. Ulica Med ogradami ima podoben potek, Ulica Milojke Štrukelj pa je po poziciji in navezavah skoraj identična cesti, ki jo je na tem mestu zasnoval Fabiani. Ob njenem načrtovanju smo z enako logiko upoštevali danosti v prostoru (poljske poti, potok, nekaj osamelih hiš), kot jih je 40 let pred tem Fabiani, zato je tudi rezultat skoraj identičen. Edina opaznejša razlika je le pri priključku na Šolsko ulico, ki smo jo zaradi ohranitve obstoječih hiš pomaknili nekoliko proti vzhodu, on pa si je upal strnjene niz starih sicer poškodovanih hiš odstraniti.

Ali bi bilo zaradi vsega tega primerno tudi Solkan na nek način zaznamovati s Fabianijem, v spomin njegovemu regulacijskemu načrtu in njemu, dolgo časa zamolčanemu slovenskemu arhitektu? Mogoče na ploščadi pred cerkvijo ali pa ob Ulici IX. Korpusa, ki je seveda zaradi tega ne bi smeli preimenovali? Mogoče pa bi to obeležje izkoristili še kot trajen spomin na tragedijo, ki jo je Solkan doživel med I. svetovno vojno. Že samo primerjava zemljevida Solkana pred in po I. svetovni vojni pove ogromno, če pa bi na povojnem zemljevidu označili še starost zgradb bi bilo jasno, da je bilo tisočletno naselje skoraj na novo zgrajeno med leti 1920 in 1925. Opomin, ki bi moral ostati živ za vedno. \ \

